

ITÄVALTALAISEN TALOUSTEORIAN NÄKEMYS LUOVASTA TIETEESTÄ

Martti Vihanto

Julkaistu kirjassa *Kriittinen ajankuva*, toim. Timo Aarrevaara & Jari Stenvall. Tampere University Press, Tampere 2006, s. 14-20. Artikkelin perustuu puheenvuoroon professori Risto Harisalon 60-vuotisjuhlaseminaarissa Tampereen yliopistossa 12.8.2005.

Markkinaprosessin avoimuus

Itävaltalainen talousteoria tunnetaan parhaiten markkinaprosessin selitysmallistaan. Teorian mukaan markkinat on muuttuva ja avoin tiedon löytämisprosessi. Toimijoilla on vapailla markkinoilla mahdollisuus ja myös kannustin etsiä hyödyllistä tietoa olemassa olevista sopimusmahdollisuuksista sekä kokonaan uusista asioista. Tämä edellyttää, että taustalla vaikuttavat oikeus- ja moraalitieteelliset instituutiot ovat tarkoituksenmukaisia.

Tietoa löydetään markkinoilla kaiken aikaa, ja markkinaprosessin kuvitteellinen tavoitetilä tai tasapaino muuttuu vastaavasti. Tieto välittyy toimijalta toiselle ensisijassa hintajärjestelmän avulla. Markkinoiden toimivuuden kannalta keskeinen rooli on yrittäjillä. Heidän tehtävänsä on etsiä voitonmahdollisuuksia, kokeilla uusia ratkaisuja ja seurata valppaana erityisesti muiden toimijoiden ratkaisuja.

Itävaltalainen näkemys markkinoista dynaamisena ja spontaanina prosessina on saanut kasvavaa kiinnostusta osakseen. Esimerkiksi kilpailun ja sitä sääntelevän kilpailuoikeuden tutkimuksessa se alkaa kuulua vakiotyökaluihin.

Muuntelun merkitys luovuudelle

Itävaltalaisista teorioita voidaan soveltaa myös tieteellisen tiedon etsimiseen, löytämiseen ja välittämiseen. Tiede on ihmisistä koostuva järjestys niin kuin markkinatkin. Tieteen tehtävänä on ensisijaisesti löytää uutta tietoa, jonka lopullista arvoa on mahdotonta ennustaa etukäteen. Tiede on mitä suurimmassa määrin evoluutioprosessi. Sen edetessä joudutaan usein harhapoluille ja umpikujiiin. Parhaimmillaan tiede tuottaa ihmiskuntaa suunnattomasti hyödyttäviä keksintöjä.

Tieteen kehitys muistuttaa monessa suhteessa biologista evoluutiota. Kummassakin tarvitaan muuntelua ja valintaa uuden tiedon löytymiseksi. Sosiaalisessa evoluutiossa tärkein variaation lähde on ihmisten erilaisuus ja vaihteleva kyky löytää uusia ideoita. Tieteen voidaan odottaa olevan innovatiivinen, kun sen piirissä työskentelee eri tavoin ajattelevia ja erilaisia menetelmiä käyttäviä tutkijoita.

Tutkija tarvitsee työssään huomattavasti enemmän vapausasteita kuin työntekijät yleensä. Luonteensa vuoksi tutkimustyön tuloksia ei voi tietää tai suunnitella etukäteen. Jani Rajaniemi (2005) puhuu oppimisen yhteydessä ”mahdollistamisen logiikasta”. Tieteellinen innovaatio voi olla niin odottamaton, ettei se ole tullut kenellekään edes mieleen ennen sen keksimistä. Vapaus yksin on hyödytön, jos siihen ei liity riittävää luottamusta, turvallisuutta ja näiden mahdollistamaa sitoutumista.

Uuden ajatuksen laaja-alaiseen hyväksymiseen saattaa kulua paljon aikaa. Nobelisti Ronald Coase julkaisi klassikkoartikkelinsa *The Nature of the Firm* vuonna 1937 nuorella iällä. Vielä 35 vuotta myöhemmin hän saattoi todeta, että se on ”paljon viitattu ja vähän käytetty” (Coase 1972, 63). Nykyään sopimuskustannuksista on tullut vakiintunut osa markkinainstituutioiden analyysia.

Joskus tutkijan ajatukset ovat ideologisesti liian epämiellyttäviä saadakseen heti yleistä kannatusta. Kun Ludwig von Mises (1951) esitti radikaalin analyysinsä keskussuunnittelutalouden mahdottomuudesta vuonna 1922 ilmestyneessä kirjassa *Die Gemeinwirtschaft*, harva vielä jakoi hänen pessimisminsä (Hayek 1992, 145). Itävaltalaisen teorian teemanumerossa *Hallinnon Tutkimus* -lehden silloinen päätoimittaja Risto Harisalo (1991, 249) kutsuu Misesiä ”ensi vuosisadan teoreetikoksi”.

Tiede voi edistää omaa kehitystään ja uusiutumistaan sietämällä keskuudessaan toisinajattelua. Yhtä itsestään selviä tieteen edistymisen edellytyksiä ovat metodologinen pluralismi ja eklektismi. Tutkijalla on oltava sekä kyky että halu valita tarkoituksenmukainen tieteellinen menetelmä kulloisenkin selitystehtävän vaatimalla tavalla.

Reservit ja hajauttaminen

Luova työ vaatii monenlaisia reservejä. Jos tutkijan työpäivät on buukattu aamusta iltaan täyteen ennalta määrättyjä työtehtäviä viikosta ja kuukaudesta toiseen, uusien oivallusten syntymiselle ei jää tilaa. ”Luova joutilaisuus” antaa tutkijalle väljyyttä miettiä asioita uusista näkökulmista ja saattaa osoittautua pitkällä aikavälillä erittäin tulokselliseksi.

Yliopiston kirjastoon on viisasta hankkia muitakin kirjoja kuin niitä, joita tarvitaan tämän hetken tutkimusprojekteissa. James Buchanan (1987, 243) kertoo Nobel-luennossaan, kuinka hän vastaväitelleenä ”akateemisena noviisina” löysi sattumalta Wicksellin kirjan *Finanztheoretische Untersuchungen* Chicagon yliopiston kirjaston pölyisiltä hyllyiltä. Buchanan julkaisi kirjan keskeisten osien englanninkielisen käännöksen kymmentä vuotta myöhemmin (Wicksell 1958). Löytö vaikutti ratkaisevasti hänen yhteiskuntasopimusteorian syntymiseen. Teoriassa on monia itävaltalaisia piirteitä kuten tiedon subjektiivisuuden korostaminen (Vihanto 1998, 23).

Sattumilla on ollut tieteenteossa usein keskeinen merkitys. Yhdysvaltalainen kemian professori Royston Roberts (1998) kertoo kirjassaan *Serendipity: Accidental Discoveries in Science* onnekaista oivalluksista tieteen historiassa.

Tehokas keino luoda edellytyksiä luovuudelle on hajauttaminen (Harisalo 1993, 22). Markkinat on luonnostaan hajautettu järjestelmä (Harisalo & Miettinen 1995, 128). Yksityisomistuksen olosuhteissa yrittäjä pääsee ani harvoin monopoliasemaan ja pystyy silloinkin määräämään, jos sitä edes haluaa, vain mitättömän osan kansantalouden kokonaisuudesta.

Tieteessä desentralisaatio ilmenee monilla tavoin. Kansantaloustieteen laitoksia on useissa Suomen yliopistoissa, vaikka opetuksen ja tutkimuksen keskittäminen yhteen karsisi päällekkäisyyksiä ja toisi muitakin mittakaavaetuja. Jatkokoulutuksessa edut olisivat todennäköisesti vielä suurempia kuin perustutkintotasolla, mutta hajauttaminen saattaa olla tästä huolimatta eksperimentoinnin

kannalta parempi vaihtoehto (Toivanen 2006, 118). Vaikka laitoksia olisi vain yksi, sen hallinto pystytään järjestämään luovuutta edistäväksi. Laitos voidaan jakaa itsenäisiin osiin tai moduuleihin, joita johdetaan itsenäisten periaatteiden mukaan (Langlois 2002, 25).

Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta julkaisevia tasokkaita aikakauslehtiä ilmestyy maailmassa valtava määrä. Kilpailu kirjoittajista varmistaa, että myös dogmien arvostelijat saavat tutkimustuloksiaan julkisuuteen. Yksittäinen lehti luo edellytyksiä muuntelulle käyttämällä aika ajoin vierailevia päätoimittajia.

Ennakkoluuloton yhteistyö muiden tieteenalojen tutkijoiden kanssa tuottaa takuuvarmasti tuoreita ideoita. Hallintotieteen kaltainen nuori tieteenala on vielä avoin uusille vaikutteille ja tarjoaa hyvän yhteistyökumppanin taloustieteelle. Eniten siteerattu julkaisuni (Vihanto 1992) sai aikanaan alkunsa työryhmäesityksestä, jonka pidin Hallinnon tutkimuksen päivillä vuonna 1988. Talusteooriat ja hallinto -työryhmä on ollut päivien ohjelmassa vuodesta 2003 alkaen ja toimii tärkeänä monitieteisen keskustelun foorumina.

Vapauden välttämättömät rajoitteet

Vapaus on tieteen edistykselle välttämätön edellytys. Karl Popper (1959) kehottaa tutkijoita esittämään rohkeasti uusia väittämiä ja alistamaan ne tieteelliseen testaukseen. Paul Feyerabend (1993) menee vielä pidemmälle anarkistisessa tieteenfilosofiassaan. Mainittakoon, että itävaltalaisyntyisen Popperin vaikutusta Hayekin ajatteluun pidetään merkittävänä etenkin tämän uran myöhemmässä vaiheessa (Klein 1992, 11).

Vapautta voidaan käyttää myös väärin. Tämän vuoksi tarvitaan pelisääntöjä, joiden avulla hyvä tiede pystytään erottamaan huonosta. Tiedeyhteisön pelisäännöille on ominaista, että ne ovat negatiivisia eivätkä velvoita tutkijaa tekemään mitään tiettyjä asioita (Vihanto 2004, 265). Pelisäännöt vastaavat biologisen evoluution valintamekanismeja.

Selektiota tarvitaan myös siksi, että tieteeltä odotetaan vakiintuneen tiedon luotettavaa hallintaa. Lääketieteellisissä hoidoissa on alettu vaatia yhä yleisemmin näyttöön perustuvaa tietoa vaikuttavuudesta. Toisaalta tiukat valintakriteerit aiheuttavat vääristymiä. Esimerkiksi psykykkisissä häiriöissä lääkehoidot saattavat ohittaa psykoterapian vain siksi, että edellisten verrokkitutkimukset

ovat metodisesti paljon helpompia toteuttaa (Louhiala & Hemilä 2005, 1319). Ongelma on erityisen suuri julkisessa terveydenhuollossa sekä yleensä voimakkaan keskittämisen ja sääntelyn olosuhteissa (Harisalo 2005, 59).

Tieteen tulisi olla rohkea ja innovatiivinen, mutta toisaalta siltä edellytetään varovaista konservatismia. Valintatilanne on poikkeuksellisen hankala. Biologisessa evoluutiossa muuntelun ja valinnan välinen suhde on sen alaisille yksiköille annettu tekijä. Sosiaalisessa evoluutiossa kumpaankin voidaan vaikuttaa instituutioiden avulla.

Lähteet

Buchanan, J. M. 1987. The Constitution of Economic Policy. *American Economic Review* 77(3), 243-250.

Coase, R. H. 1937. The Nature of the Firm. *Economica* 4, 386-405.

Coase, R. H. 1972. Industrial Organization: A Proposal for Research. Kirjassa V. R. Fuchs (toim.) *Policy Issues and Research Opportunities in Industrial Organization*. New York: National Bureau of Economic Research, 59-73.

Feyerabend, P. 1993. *Against Method*. 3. painos. London: Verso 2002 (1. painos 1975).

Harisalo, R. 1991. Ludwig von Mises — the Theorist of the Next Century. *Hallinnon Tutkimus* 10(4), 249-251.

Harisalo, R. 1993. Powershift in Democracy, Public Services and Local Government. *Local Government Studies* 19(1), 16-27.

Harisalo, R. 2005. Riskit yhteiskunnassa ja markkinoilla: itävaltalaisen teorian näkökulma. Kirjassa H. Kuusela & R. Ollikainen (toim.) *Riskit ja riskienhallinta*. Tampere: Tampere University Press, 55-71.

- Harisalo, R. & Miettinen, E. 1995. *Vastuuyhteiskunnan peruslait. Tutkimusmatka ihmisen yhteiskuntaan*. Jyväskylä: Tampere University Press.
- Hayek, F. A. 1992. *The Fortunes of Liberalism. Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom*. The Collected Works of F. A. Hayek, osa IV, toim. P. G. Klein. London: Routledge.
- Klein, P. G. 1992. Introduction. Kirjassa F. A. Hayek: *The Fortunes of Liberalism*. London: Routledge, 1-15.
- Langlois, R. N. 2002. Modularity in Technology and Organization. *Journal of Economic Behavior and Organization* 49(1), 19-37.
- Louhiala, P. & Hemilä, H. 2005. Näyttöön perustuva lääketiede — hyvä renki mutta huono isäntä. *Duodecim* 121(12), 1317-1325.
- Mises, L. v. 1951. *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, käänt. J. Kahane. 2. painos. Indianapolis: LibertyClassics 1981 (alkuteos 1922).
- Popper, K. R. 1959. *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Basic Books.
- Rajaniemi, J. 2005. Vapaus ja luovuus opiskelijan ajattelussa. Esitelmä professori Risto Harisalon 60-vuotisjuhlaseminaarissa Tampereen yliopistossa 12.8.2005.
- Roberts, R. M. 1998. *Sattuma tieteessä. Onnekkaiden oivallusten historiaa*, käänt. L. Salmi, H. Salmi & T. Paukku. Helsinki: Yliopistopaino (alkuteos 1989).
- Toivanen, O. 2006. Tohtorin tekijät kansantaloustieteessä. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102(1), 111-120.
- Vihanto, M. 1992. Competition between Local Governments as a Discovery Procedure. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 148(3), 411-436.
- Vihanto, M. 1998. Lakien arviointi itävaltalaisessa hyvinvointitaloustieteessä. *Hallinnon Tutkimus* 17(1), 20-24.

Vihanto, M. 2004. Abstraktit oikeusperiaatteet dynaamisen kilpailuprosessin edellytys. Kirjassa J. Jokinen, P. Kari & M. Virtanen (toim.) *Kilpailun puolella – uutta väylää avaamassa. Matti Purasjoki 60 vuotta*. Helsinki: Kilpailuvirasto, 264-274, <www.tukkk.fi/yltalous/kt/mvihanto/abskil.pdf>.

Wicksell, K. 1958. A New Principle of Just Taxation, käänt. J. M. Buchanan. Kirjassa R. A. Musgrave & A. T. Peacock (toim.) *Classics in the Theory of Public Finance*. London: Macmillan, 72-118 (alkuteos 1896).